

kniha Zdeňka R. Nešpora určitě stojí za pozornost a měl by se s ní seznámit každý, kdo se zajímá o dějiny české religionistiky.

DAVID VÁCLAVÍK

Jiří Just – Zdeněk R. Nešpor – Ondřej Matějka et al.: Luteráni v českých zemích v proměnách staletí,

**Praha: Lutherova společnost 2009, 396 s.
ISBN 978-80-903632-8-1.**

Kniha *Luteráni v českých zemích v proměnách staletí* po letech připomíná skutečnost z českých náboženských dějin, s níž se již v meziválečném období pokoušel vyrovnat například František Hrubý, totiž že nekatolický tábor nebyl v období reformace a protireformace ani zdaleka jednotným celkem a že ani v potoleranční době nebyla cesta českých a moravských nekatolíků k unii jednoduchá. Pokud si navíc přečteme úvod Petra Hlaváčka, můžeme nabýt dojmu, že si kniha dokonce klade i zcela aktuální cíle a že jde o určitou snahu o nové historicky zdůvodněné sebevymezení luteránského proudu uvnitř současných českých protestantských církví.

Kniha o českých luteránech k předmětu svého zájmu přistupuje z konfesních pozic, přesto si však zachovává ráz odborné historické publikace. Pro tři základní stati uveřejněné v publikaci je charakteristické, že se v nich v závislosti na zkoumané epoše proměňuje pramenná základna, metodologický přístup a do značné míry i geografický záběr.

Jiří Just ve své kapitole věnované období reformace a specifickým kontaktům české husitské tradice s evropskou reformací proto svůj výklad do značné míry podřizuje troskovitě zachovaným pramenům, které se snaží v co největší úplnosti zaznamenat, zpracovat a interpretovat. Vědomě přitom rezignuje na „jednotu místa, času a děje“.

Jeho výklad se zároveň neomezuje na úzce chápané církevní dějiny a zahrnuje celou škálu skutečností, procesů a jevů, jež by mohly být vnímány jako součást širších kulturních dějin či dokonce dějin politických. Přináší tak celou řadu jednotlivých zjištění, která se pokouší skládat do mozaiky interpretace nejdůležitějších proudů vývoje reformace v Čechách, na Moravě a ve Slezsku se všemi jeho peripetiemi od neopominutelných počátků v předluterské době přes komplikované pronikání luterské reformace do již existujících struktur reformace v českých zemích až po vyvrcholení protireformace kolem roku 1620.

Část věnovaná dlouhému období mezi lety 1620 a 1861, jejímž autorem je Zdeněk R. Nešpor, zavádí čtenáře do zcela odlišné historické situace a tím zprostředkovává i do jiného typu historického výkladu. Nešpor se pro období mezi nástupem razantní protireformace po porážce stavovského povstání a vyhlášením tolerančních patentů císaře Josefa II. musí vyrovnat s naprostým nedostatkem archivních pramenů, a to především v případě pramenů odkazujících na dějiny domácích tajných nekatolíků. I v tomto případě navíc podobně jako v Justově textu vystupuje metodologický problém svázaný s obtížnou identifikací luteránů v rámci komplikovaně strukturované nekatolické obce, obzvláště když pozdější historiografie zabývající se touto problematikou takřka automaticky ztotožnila luterány s německy hovořícím (městským) obyvatelstvem a na piedestal českých duchovních dějin postavila příslušníky Jednoty bratrské. V tomto ohledu tvoří výrazný historický předěl dekret Leopolda I. o milosti pro luterány ve Slezsku, ještě více však dekret Josefa II. o toleranci vůči příslušníkům vybraných nekatolických konfesí, mezi nimiž nechyběli ani protestanti augsburského vyznání.

Ondřej Matějka na rozdíl od autorů předchozích kapitol pro období po roce 1861 bojovat s nedostatkem pramenů nemusel. Jejich množství mu naopak umožnilo, aby se soustředil pouze na vybrané otázky postavení luteránů v rodící se české moderní národní společnosti. Jeho pojetí proto (oprávněně) rezignuje na snahu autorů zabývajících

se předchozími obdobími zahrnout do interpretací co největší soubor zachovaných pramenů. Matějково pojetí je více tematizované a strukturované. Soustředí se na tak zásadní skutečnosti, jako je rozštěpení českých potolerančních protestantů na pietisty a racionalisty, na „skutečné“ luterány a evangelíky, kteří se na základě tolerančních pravidel sice hlásili k luteránům, ve skutečnosti ale byli nositeli českobratrské tradice, na luterány věrné monarchii a luterány rozvíjející jiné než prohabsburské myšlenky, na český a německý jazykový proud uvnitř luteránské církve, na různé vzájemně nezsvážené generace luteránů, na příznivce a odpůrce unie mezi luterány a „helvéty“. Z uvedeného výčtu nejdůležitějších problémů moderního luterství v českých zemích nepochybně vyplývá, že Matějkův text nepostrádá napětí a pro nezasvěceného čtenáře mnoho překvapivých zjištění, které nejenže nejsou běžnou součástí „učebnicového“ dějepisu, ale ani tradičních výkladů o české reformaci.

Uvedené tři zásadní texty jsou v knize doprovázeny několika drobnějšími exkurzy zabývajícími se různými sekundárními aspekty reformace. Zdeněk R. Nešpor se věnuje dědictví luterské reformace v Čechách a na Moravě po roce 1918. Tentýž autor se zabývá také luterskými kostely a modlitebnami a evangelickými časopisy. Martin Grombiřík spolu s Martou Procházkovou pojednali o pozůstatcích luterské společnosti v české moderní společnosti, o liturgii a církevní hudbě, Jaroslav Kratka napsal exkurz o zbožnosti ve Slezsku.

Kniha *Luteráni v českých zemích v proměnách staletí* se vyznačuje několika charakteristikami, díky nimž si zaslouží nepochybnou pozornost odborné i širší veřejnosti. Především jde po delší době o významnou snahu o zachycení důležité součásti české reformace v dlouhém trvání, a také o její novou interpretaci a ucelený výklad. Všichni zúčastnění autoři se pokusili shrnout relevantní prameny k podání charakteristiky českého luterství, jež předchází generace historiků, teologů a státních ideologů překryly konstrukcí o jednotném vývoji české reformace směřujícím k vytvoření moderní národní společnosti. Všichni autoři

navíc prokázali, že bádání o české reformaci již ani zdaleka není v útlumu, jaký bylo možno zaznamenat v devadesátých letech, a že mezitím naopak vyrostla nová generace historiků, kteří k tématu české reformace dokážou přistupovat nejen s odbornou akribií, ale také s náležitou kreativitou a schopností pokládat si nové a dosud ne zcela obvyklé otázky. V tomto ohledu lze tedy recenzovanou knihu považovat za významný počín v rámci církevních a duchovních dějin, charakterizovaný interdisciplinárním rozkročením mezi historiografií a teologií a obohacený o aktuální rozměr hledání identit jednotlivých proudů české reformace, což samozřejmě může mít nezanedbatelný význam i pro religionisticky či filozoficky pojímaný výzkum sledované problematiky.

Škoda jen, že autoři s větší pečlivostí nepřistoupili k formální stránce své publikace. Zjevně jí totiž chybí důslednější redakční zpracování. Ačkoliv se kniha deklaruje jako monografie, v některých úhlech pohledu nepřesahuje charakter vzájemně jen málo provázaného sborníku. Ani tři základní texty, které kniha obsahuje, například nemají sjednocenou formální podobu poznámkového a odkazového aparátu. Kapitola Ondřeje Matějky o českých luteránech v 19. a 20. století na rozdíl od jiných částí knihy navíc obsahuje i dílčí seznam literatury. Pro čtenáře poněkud dezorientující je i složitá struktura této kapitoly, obsahující dvě různé závěrečné stati, resp. závěr a závěr onoho závěru. I tak lze ovšem říci, že Jiří Just, Zdeněk R. Nešpor, Ondřej Matějka i další autoři předkládané publikace položili neopomenutelný základ pro další etapu výzkumu reformace v podmínkách českých zemí i střední Evropy jako celku.

TOMÁŠ KNOZ